

Golobice se še danes pečejo ob veliki noči.
Foto: Maria Primosig, Hlocie (Grmek)

Šopki žegnanih rož ob praznovanju Rožince.
Foto: Marina Cernetig, Černetiči (Srednje)

V NEDIŠKIH DOLINAH OHRANJENE NAVADE

Danes, ko je meja padla in so stiki in srečanja med ljudmi ob meji lažji, ko nas je v Nediških dolinah okrog 7.000 (leta 1951 nas je bilo 10.000 več), je skrb za ohranjanje in razvijanje tistega, kar nam je še ostalo, velika, možnosti pa je manj, ker je vedno manj ljudi, ki se še spominjajo, kako je bilo, kako so delali, kaj so pravili ...

Od politikov seveda ne moremo pričakovati, da bodo skrbeli za območje, saj še niso razumeli – ali nočejo razumeti – da »bit Slovenij«, pokazati se s svojimi koreninami in svojo kulturo, vzbujajo radovednost in zanimanje, kar bi lahko v naše kraje priklicalo več ljudi. Da me ne boste narobe razumeli: nočemo živeti v rezervatu, v katerem bi postali samo folklorna zanimivost ... Naša skupnost se mora pokazati taka, kot danes živi in dela, pokazati mora svoj današnji obraz. Pri obiskovalcih, ki prihajajo k nam na izlete, opazamo prav željo, da bi spoznali, kako je s Slovenci v naših krajih danes. In tudi pri naših ljudeh so bile nekatere izvedene pobude dobro sprejete prav zato, ker se mnogi ljudje nekaterih stvari ne spominjajo več ali jih celo ne poznajo.

Na našem območju delujejo številna društva, ki s prireditvami in srečanji skrbijo za ohranjanje našega jezika in kulture. Tako ohranjajo žive vasi, kjer po tistem, ko so zaprli še zadnje trgovine in gostilne, da o pošti, šoli, ambulantni in drugem ne govorimo, večkrat ni ostalo nobene možnosti za skupnostno življenje. Vendar te prireditve verjetno niso dovolj. Potrebno bi bilo bolj sistematično terensko delo, intervjuvanje starejših ljudi, torej zbiranje podatkov in ustrezno prikazovanje, na primer s postavitvijo muzejske zbirke oziroma z več na terenu razsejanimi zbirkami.

V zvezi z današnjim dogajanjem na našem območju lahko najprej omenim zadnje nastalo društvo. Pred dvema letoma so v Dreki, najmanjši občini v Nediških dolinah, ustanovili društvo »Kobilja glava«, in sicer z namenom oživljanja starih navad, kot na primer navade ob Rožinci, prazniku Marijinega vnebovzetja 15. avgusta, in veliki noči. *Rožinca je naša* je naslov knjižice, ki pripoveduje, kakšen je bil ta praznik pri Mariji Devici v dreški

občini; ob tem pa so tudi zares spet oživili praznik, na katerega praznovanje se vračajo tudi ljudje, ki tam ne živijo več, sodelujejo pri maši in procesiji, ko Marijo nosijo na ramenih, prinašajo žegnat *pušje* rož, ki nato vse leto varujejo pred hudo uro. Rožinco praznujejo tudi v vasi Matajur, in sicer na pobudo neke vrste turističnega društva »Pro loco«, ki skrbi za promocijo kraja. Povezano je tudi z vaškim praznikom sv. Lovrenca; tudi ti so izdali brošuro in tam lahko kupite *pušij* žegnanih rož.

Društvo »Kobilja glava« je ob praznovanju velike noči oživilo tudi že skoraj pozabljeni običaj barvanja pirhov. Po povpraševanju, kako se je to delalo, s čim so pirhe barvali, kako in s čim so jih strgali, kakšne podobe so nanje risali, so nato pripravili in izvedli zelo uspešne delavnice. In ker v Nediških dolinah ni bilo praznika brez gubance na mizi, so pripravili tudi delavnico, na kateri so se naučili pripravljati gubance; delavnice nameravajo ponoviti v obdobju pred božičem.

Kar se tiče navad okoli velike noči, moram reči, da gotovo ni več iste skrbi za čiščenje hiše, kot je bila nekoč, nekatere gospodinje pa še pečejo golobice in menihe, čeprav jih je mnogo enostavneje naročiti pri *kruharju*. Povsod seveda še velja, da od četrtega do sobote po *andohti* zvonovi ne zvonijo, a ni več mladih, ki bi nadomeščali zvonjenje in oznanjali poldan s *škartukmi* ali *las kotmi* ali z *barlievkami*. Nekateri se tudi še držijo pravila, da se na veliki petek *ne diela v gruntu*, da se ne sme *tikati* zemlje ... so pa tudi taki, ki ta dan delajo po vrtovih in njivah. Na veliko soboto se je ohranilo še veliko navad. Popoldne se nosi žegnat: v *cajni* ali *pletenci* ne smejo manjkati kuhana jajca – lupine se nato raztresejo okoli hiše, kar varuje pred kačami – menih ali golobica, gubanca, kakšen *salam*; nekoč – danes mislim, da ni več tako – so k žegnju nesli tudi jedi za živino (otrobe, koruzo ali po domače *sierak*). Na veliko noč je navada, da zjutraj kot prvo stvar pojemo *žegnanco*. Na veliko soboto zvečer pa se v cerkvi požegna ogenj; še danes pripnejo gobe na žico – *čukežan* in tako prinesejo ogenj domov v štedilnik – *šparget*. Omeniti moram tu-

* Marina Cernetig, kulturna delavka. I-Špietar, E- naslov: marinapetjag@libero.it

di *ojčinc*o in žegnano oljko, ki jo vsak nese domov; некоč, ko so ljudje umirali še doma, so jo rabili pri kropljenju mrličev, varuje pa tudi pred slabim vremenom in slabo usodo.

Po koledarju veliki noči 24. aprila sledijo priprošnje procesije – *rogacjoni* sv. Marka – in to tam, kjer je duhovnik še pri moči, da prehodi njive in travnike, jih požegna in tako zavaruje njive in *pardielo*. To še delata župnika na Matajurju in v Lesah. Maja zelo častijo Marijo in vsak večer molijo, največkrat v italijanščini. Spet smo pri poletju, prazniku sv. Ivana 24. junija. Kresov niso ljudje nikoli nehali prižigati, zadnja leta pa poskušajo spet oživiti tudi druge navade. V občini Srednje, prav nasproti Ligu, kamor so hodili k maši k Mariji Cel, in Kambreškem, pa tudi v sosednjih občinah Grmek in Dreka so spet oživili in pripravili večerna srečanja, kjer starejše gospe pripovedujejo, katere rastline – *zeja* – se takrat nabirajo in za kaj se uporabljajo. Znajo pa tudi povedati, kako tisto noč izkoristiti moč rose, kako jo pobrati in uporabiti, da nas naredi lepše. Učijo tudi, kako pripraviti *kran-celne* in *križace*, ki jih obešajo na vrata kot zaščito proti vsemu slabemu. Pri Hlocju so začele ženske spet pripravljati vino sv. Ivana – to je vino, v katerem kuhajo razna zelišča, z orehi, pobranimi v tistih dneh, pa se pripravlja tudi *nocino*, orehov liker. Zadnja leta ti večeri potekajo v gostilnah, tako da se ob tem tudi pokuša značilne jedi in se pove, kako so tudi jedi povezane z načinom življenja, s kulturo ... Pripovedujejo na primer o repi, kako in kdaj so jo sejali in pobirali, kako so jo kisali in koliko so je pridelali ... od 10 do 20 kvintalov vsaka družina, in o tem, kako so jo prodajali ...

Zamisel o pripravi opisanih večerov se je porodila leta 2005 v sklopu europojekta Prostor kostanja v občini Srednje. Vabila so bila poslana na številne naslove in vsaka ženska, ki je želela, je prišla, prinesla *pardielo* svoje kuhinje in povedala vse, kar je vedela; na primer o kostanju, ob sv. Ivanu o zeliščih, spet drugič o repi. Prihajajo tudi moški, ki o teh rečeh pripovedujejo s svojega vidika, na koncu pa vsi skupaj poskusijo dobrote z mize.

Ti trenutki so pomembni, saj se v njih pretakajo znanja; pomembni so tako za tiste, ki govorijo in so zato ponosni na to, da so del nekega sveta, ki bi se brez njih popolnoma izgubil, in tudi za tiste, ki poslušajo, saj slišijo stvari, ki jih ne poznajo ali so jih pozabili. Tako tudi sami postanejo nosilci določenega znanja.

Po koledarju nato pridemo na *vaht*, na *te martve*. Novembra so svete maše in procesije po vseh pokopališčih – *britofah*, izgublja pa se navada *hliebce brat*, ko so otroci podnevi in odrasli zve-

čer hodili po hišah, molili za *dušice* iz tiste hiše in dobili v dar *hliebčič* kruha. Kjer danes še hodijo, jim ne dajejo kruha, ampak denar.

Ponekod, če je bilo veliko buč – *mulonov* – so jih izrezovali in uporabljali za okras, vendar to ni imelo nobene zveze z današnjim posnemanjem Haloweena. Novembru sledi december in tako smo pri Devetici, ki jo spet molijo v Dreki in ki jo je Kulturno društvo »Rečan« prilagodilo današnjemu času, tako da Marijo nosijo vsak večer ne več od hiše do hiše, ampak od vasi do vasi. Tako delajo tudi v Marsinu. Vsak večer devet dni pred božičem molijo in pojejo stare pesmi v slovenščini ali mešano kot pri Svetem Pavlu v Srednjem.

Devetica se konča 24. decembra in že je tu božič, ki je prav tak kot drugje. Ta praznik je namreč že prav globaliziran: še mahu za jaslice ne pobirajo več, ker umetni mah manj umaže, drevo ni več brinjevo, ker je sečnja prepovedana ... še sveta maša ni povsod opolnoči, ker primanjkuje duhovnikov ... Ponekod še drži navada, da po polnočnici jedo vampe in žolico – *tripe an žuč*.

V resnici sta bila pri nas pomembnejša dva svetnika, sv. Miklavž in sv. Lucija, ki prideta pred božičem in prineseta otrokom kako majhno darilo. Do daril so otroci prišli tudi s koledo ob novem letu. Živa je ostala v vasi Ščigla v občini Podbonesec, kjer žene mečejo s *pajuola* otrokom bombone in orehe ... podobno kot некоč, ko je gospodinja na *solarje* pobrala v posodo *koščiče od seuk*, *čiešpe te suhe*, orehe, lešnike in *burje* in začela z ganka stresat na otroke, ki so peli »*Serkite serkite te dobre lieto, te hude pustita, te dobre varzita*«. Za svete tri kralje v nekaterih vaseh še pripravljajo kresove, iz dima pa prerokujejo, ali bo dobro leto. Naslednji svetnik je sv. Blaž; takrat pri maši župnik položi sveče na vrat, ker je Blaž zavetnik proti boleznim v vratu.

Pust je živ po vseh naših vaseh. O njem je bilo že dosti napisanega in povedanega, predvsem o blumarjih s Črnega vrha, o pustovih, ki stegujejo svoje *kliešče* in nagajajo – *dušpetavajo* – predvsem *čeečam*, o *zluodju an anjulcu* iz ronškega pusta. Lansko leto so v Roncu kot некоč spet vsi pustovali z lesenimi maskami, v Srednjem pa spet delajo *njakere uoz pleha*. Na pepelnico se žege pusta in začne post, po postu pa smo spet pri veliki noči.

Iz vsega povedanega je razvidno, da je veliko navad še živih, pomisliti pa moramo tudi na vse, kar se je izgubilo. Če k današnji globalizaciji dodamo še vse pritiske, ki smo jih Benečani doživeli, je ostalo še kar veliko. Do danes. Za jutri ne vemo.